

RAD NEDJELJOM

Ljudi su postali alati svojih alata. H. D. Thoreau

Je li Zakon o trgovini kojim se regulira rad nedjeljom *plavi* zakon? Plavi zakoni (eng. *blue laws*) u svijetu su poznati kao oni kojima se nameću moralni standardi. U mnogim državama svijeta došlo je promjena u radnom vremenu, odnosno oslabljena su ograničenja, pomaknute su granice do kada se smije raditi, a ti su zakoni ukinuti ili izmijenjeni. Zar je moguće da sav "razvijeni" svijet ide u jednom pravcu, a Hrvatska u drugom, uvodeći *plavi* zakon?

Evo konkretnih primjera zahvata u radno vrijeme u Europi. U Njemačkoj je radno vrijeme produženo te se od 1996. smije raditi subotom do 16 sati (prije toga do 14 sati). Regulativa je nakon toga opet mijenjana 2006., i s federalne razine to je pitanje spuštano na razinu saveznih država, ali se nedjeljom svejedno uglavnom ne radi. U Austriji je stanje vrlo slično, i nedjeljom se (uz iznimke) ne radi. U liberalnoj Nizozemskoj 1996. produženo je radno vrijeme, i to do 22 sati subotom, ali se nedjeljom ne radi (osim u turističkim centrima poput Amsterdama ili Rotterdama). U Belgiji, Norveškoj i Švicarskoj primjerice također se ne radi nedjeljom. Jasno, postoje i primjeri gdje su ukinuta ograničenja rada nedjeljom, što je slučaj u Velikoj Britaniji.

No, pitanje radnog vremena u Zapadnoj Europi sasvim je na drugoj razini nego u Hrvatskoj. Mi se tek trebamo popeti na minimum standarda na kojem se "zemlje uzori" nalaze, te bi tek nakon što steknemo iskustvo poslovanja na najnižoj razini radnih uvjeta mogli eventualno razmatrati korjenite promjene u radnom vremenu. Naprimjer u EU-u je moguće i sasvim uobičajeno raditi onoliko koliko to radnik želi; ako tko želi raditi dva sata tjedno, toliko će i raditi, i za toliko će biti plaćen. Ako tko želi ta dva sata odraditi nedjeljom tada će za rad nedjeljom biti plaćen dodatno. Ondje se može raspravljati o pravu radnika na izbor, ali ima li u Hrvatskoj radnik ikakvog izbora? Što može učiniti radnik primjerice u Slavoniji, gdje je nezaposlenost golema, nego "pokriti se po ušima" i trpjeti?

U inozemstvu je tijekom rasprava oko liberalizacije radnog vremena učinjeno mnogo ekonomskih istraživanja i analiza na temu što se može očekivati ako se produži radno vrijeme, odnosno ako se uvede rad nedjeljom. Budući da u Hrvatskoj kronično nedostaje i podataka i istraživanja rezultati tih analiza korisni su i nama.

Glavni tekst

Britanski ekonomist David de Meza još je 1984. dokazao kako ukidanje zabrana na nedjeljnu trgovinu ne mora rezultirati ekonomskim koristima za gospodarstvo. Njemački teoretičar Michael Kosfeld 2002. godine istraživao je pojavu do koje je došlo u Njemačkoj nakon liberalizacije radnog vremena, što je za posljedicu imalo da se većina trgovina vratila na staro, kraće radno vrijeme. Roman Inderst i Andreas Irmen 2005. pokazali su da maloprodajne cijene mogu rasti nakon liberalizacije radnog vremena.

Ipak, ekonomske znanosti imaju bitna ograničenja koja ih sputavaju da iznesu završnu presudu treba li ili ne treba raditi nedjeljom.

Jedna od definicija ekonomije je da ona istražuje kako neograničene potrebe zadovoljiti ograničenim resursima. No ekonomija je u užem smislu ograničena jer se usredotočuje na mjerljive i brojčane pokazatelje, i stoga joj nešto nedostaje. Naprimjer, robovlasnički sustav može biti izrazito učinkovit, i ako bi se izostavila jedna „sitnica“, a to su prava čovjeka, mogle bi se pjevati himne uspjesima robovlasničkih ekonomskih sustava.

Dakle, ekonomiji manjka sustav vrijednosti, kormilo koje će ju upravljati u određenom pravcu. Bez toga osnovni princip ekonomije postaje isključivo i jedino dobit, koja može odvesti u moderno robovlasništvo. Ono nastaje u uvjetima visoke nezaposlenosti i nebrige za prava čovjeka - radnika. Kako bi zadržao makar kakav izvor prihoda taj je radnik spreman mnogo toga podnijeti; rad bez odmora, neplaćeni dodatni rad, rad blagdanima, odrađivanje dvostrukih smjena kako bi imao godišnji odmor (koji mu je često ionako skraćen), primanje dijela ili cijele plaće „na ruke“, i štošta drugo. Njegov kolega kod istog poslodavca, ali u inozemstvu, ima sasvim drukčija prava i obveze, ali tamo je država drukčije uređena i za njega vrijede neka druga pravila.

U čisto ekonomskom svijetu sve je tehničko pitanje, stvar funkcionalne racionalnosti, efikasnosti i troška. Rad nedjeljom u tom smislu možda i može povećati dobit trgovaca, ali po kojoj cijeni? Trošak propuštenih prilika ovdje nije mjerljiv, jer kako izmjeriti zadovoljstvo obiteljskog života, mir, odmor, zdravlje, odsustvo stresa - u kojim mjernim jedinicama? Stoga zagovaratelji rada nedjeljom naizgled imaju snažnije adute jer se mogu izraziti u novcu. Oni mogu reći "zaradit ćemo više toliko i toliko", ili "izgubit ćemo ovoliko", i to će svima odmah biti jasno i razumljivo; ali što će reći jedna majka, koliko novca vrijedi dan proveden s djetetom? To su apstraktne, neopipljive kategorije koje se u utilitarističkom, pohlepno-materijalističkom, i potrošačkom društvu promatraju s podsmijehom.

Hrvatska - turistička zemlja

Jedna od omiljenih izjava kojom se želi opravdati rad nedjeljom jest kako je Hrvatska „turistička zemlja“. No što to zaista znači? Statistika mnogo govori: udio turizma u bruto domaćem proizvodu vrlo je velik u razdoblju turističke sezone, ali izvan nje bitno opada. Dakle, Hrvatska je izrazito turistička zemlja tijekom otprilike jedne trećine kalendarske godine, a od listopada to travnja udio turizma u BDP-u manji je od 10%. Dakle, za većinu građana u većem dijelu godine Hrvatska nije turistička zemlja.

Nadalje, u turizmu sudjeluju samo određene hrvatske regije, a druge nisu blagoslovljene morskom obalom. Prema podacima Ministarstva turizma dvanaest hrvatskih županija posjetilo je manje od 1% svih turista 2008. godine, a svega pet županija prihvatilo je čak 78,3% turista prošle godine. Tih pet županija broji 29,1% stanovništva Hrvatske, što znači da više od dvije trećine hrvatskih građana žive u županijama koje ne žive izravno od turizma!

Želimo li stoga urediti državu po mjeri većine njezinih građana koji u Hrvatskoj žive 365 dana, ili po mjeri nekog turista koji možda dođe na naše more na tjedan dana, a možda ode u Tursku? Misli li itko u ovoj državi da nam turisti dolaze zbog nedjeljne kupnje? Ili, ako kao turist dođete u stranu zemlju, poštujete li tamošnje običaje ili zahtijevate da se cijela ta

država postavi onako kako to vama trenutačno odgovara?

Kamo odu smanjeni rashodi?

Vrlo često se govori o padu prometa i gubitku prihoda zbog zatvaranja trgovina nedjeljom. No nije jasno zašto se ne spominju manji rashodi? Koliko se uštedi na troškovima poslovanja jer se plaća oko 14% (jedna sedmina) manje struje, isto toliko manje grijanja, i ostalih režija, i koliko se manje izdvaja za nedjeljne plaće? Trgovci su istaknuli kako očekuju za 10 do 15% manji promet (dakle za oko sedminu) i zaprijetili otkazima, ali kako će potrošiti višak novca od smanjenih rashoda?

Po svemu sudeći razina prodaje u trgovačkim centrima najvjerojatnije neće pasti, već će doći do premještanja potražnje na ostale radne dane. Čelni ljudi britanske trgovačke kuće Marks&Spencer protivili su se uvođenju rada nedjeljom u Englesku "jer će to značiti šestodnevne prihode raspoređene na sedam dana". I u Hrvatskoj se može očekivati isto - ukupna potražnja neće se promijeniti, nego će se promijeniti vrijeme njezinoga ostvarenja.

S druge strane, sasvim je očekivano kako će ukupna prodaja u siječnju pasti, i to iz više razloga. Prvo i najvažnije; osjeća se strah od svjetske krize i mnogi su građani odlučili manje trošiti i više štedjeti (barem koliko mogu). Drugo, zbog nestašice plina mnogi trgovački centri ostali su bez grijanja, što je moralo utjecati na potražnju i prodaju u tim centrima. Tek kao treći faktor mogla bi se istaknuti izmjena radnog vremena, no nakon razdoblja prilagodbe i privikavanja na novo radno vrijeme taj faktor trebao bi postati manje važan.

(Ne)ustavnost?

Očekuje se da će najmanje 10 do 15 trgovačkih centara podnijeti ustavnu tužbu protiv zabrane rada nedjeljom. Tužba se u javnosti predstavljala uz pripadajuću prijetnju otkazima, te su trgovci podsjetili kako je na Silvestrovo radnicima Getroa već uručeno 200 otkaza.

Što se ustavnosti tiče, zgodno je pogledati odluku američkog Vrhovnog suda koji je 1961. odbacio pritužbe o neustavnosti ograničenja nedjeljnog rada u SAD-u. Vrhovni sudac Earl Warren obrazložio je odluku na dvjestotinjak stranica među kojima stoji kako zakon o ograničenju rada nedjeljom "služi svjetovnim ciljevima javnog zdravlja, sigurnosti, i potrebe za zajedničkim danom odmora u ozračju razonode, veselja, mira, i uživanja". Jedan od sudaca u vijeću, Felix Frankfurter, dodao je kako je taj zakon vjerojatno poremetio ugodnost kupaca u njihovim navikama kupovanja, ali je ta narušena uгода daleko od povrede temeljnih ustavnih prava.

Slično tome, njemački Vrhovni sud 2004. godine odbio je tužbu trgovačkog diva Kaufhofa o neustavnosti ograničenja rada nedjeljom, obrazlažući kako su blagdani i nedjelje dani odmora i oporavka. Hrvatski je sud već jednom ocijenio sličan zakon neustavnim, a bit će zanimljivo je promatrati je li se što promijenilo...

Uloga medija

Moć je svakako u rukama poslodavaca, a njihove stavove promiče i većina medija koja

kreira javno mišljenje. Dovoljno je pogledati samo marketinške aktivnosti trgovaca i goleme troškove u promidžbi. Od jutra kada upalimo radio i čujemo prvu reklamu, preko pretrpanih poštanskih sandučića i *jumbo* plakata (kojima se baš zgodno prekrivaju oronule fasade), do večeri kada ne možemo pogledati polusatnu seriju bez neprestanog prekidanja propagandnim porukama - sve su to djelići ogromnih prihoda za vojsku medija. Kolika je to agresija i neprestana invazija u ljudske živote! A "biskupadiji" i "popovima", kako ih je nedavno nazvao jedan kolumnist Jutarnjega lista, spočitava se da se miješaju u našu privatnost.

Mediji tu itekako gube nezavisnost i objektivnost. U sveopćoj krizi jedan od bastiona kvalitetnog novinarstva, New York Times, morao je pogaziti tradiciju i staviti oglas na naslovnu stranicu. U SAD-u se povela velika rasprava o kraju nezavisnosti i relevantnosti tog medija. Tko u medijima u Hrvatskoj naručuje reportaže, priloge, pa i gostovanja u emisijama javne televizije - gdje je tu nepristranost i objektivnost? Može li se u novinama očekivati kritički članak o velikom, redovitom kupcu reklamnog prostora u istim novinama?

Stoga se i o ograničenju rada nedjeljom u većini medija ne može naći gotovo ništa pozitivno; gotovo niti jedna afirmativna riječ. Rijetko se spominje kako strani poslodavci u Hrvatskoj ne vode posao na isti način kao što to čine u Njemačkoj, Austriji, Italiji. Drugim riječima, ono što im ne prolazi kod kuće nameće se u Hrvatskoj kao sasvim "normalno", što bi se trebalo prihvatiti bez pogovora, pod prijetnjom otkazima dakako.

U sustavu u kojem su veliki proizvođači povezani s velikim trgovcima, a jedni i drugi s medijima, mali radnici imaju vrlo male šanse. Crkva se smije i treba zauzimati za njih, ali nikoga nikada neće moći natjerati na nedjeljnu misu, osobito ne one kojima "biskupadija" ionako ide na živce. Valjda je jasno da tko prije nije išao u crkvu jer mu smeta, neće ni sada (radio-ne radio nedjeljom), i tu sva priča oko "sebičnih interesa" Crkve prestaje.

Sva je sreća što dan ima samo 24 sata, jer da ih ima 25 i taj bi dodatni sat bio po svemu sudeći radni za mnoge, sve prema prvom zakonu britanskog povjesničara Parkinsona: „rad se širi kako bi ispunio vrijeme koje mu stoji na raspolaganju“.